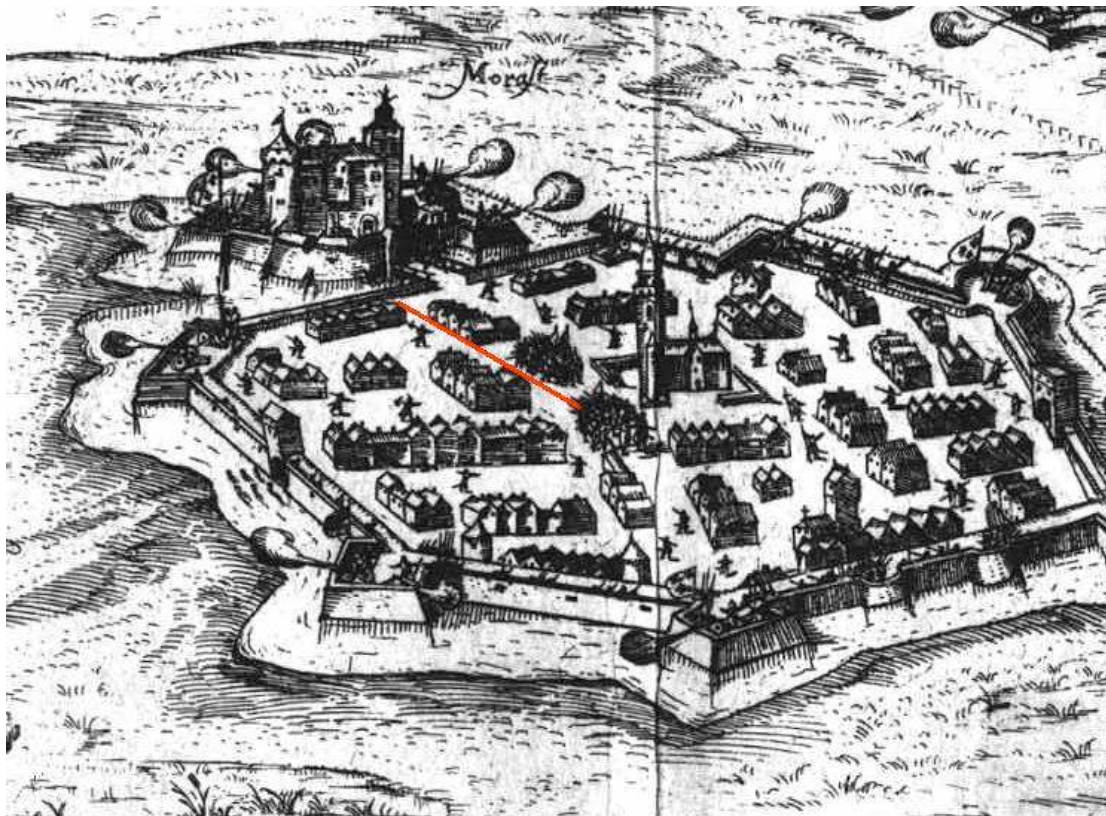

Tallinna 5, 9, 11 krunt

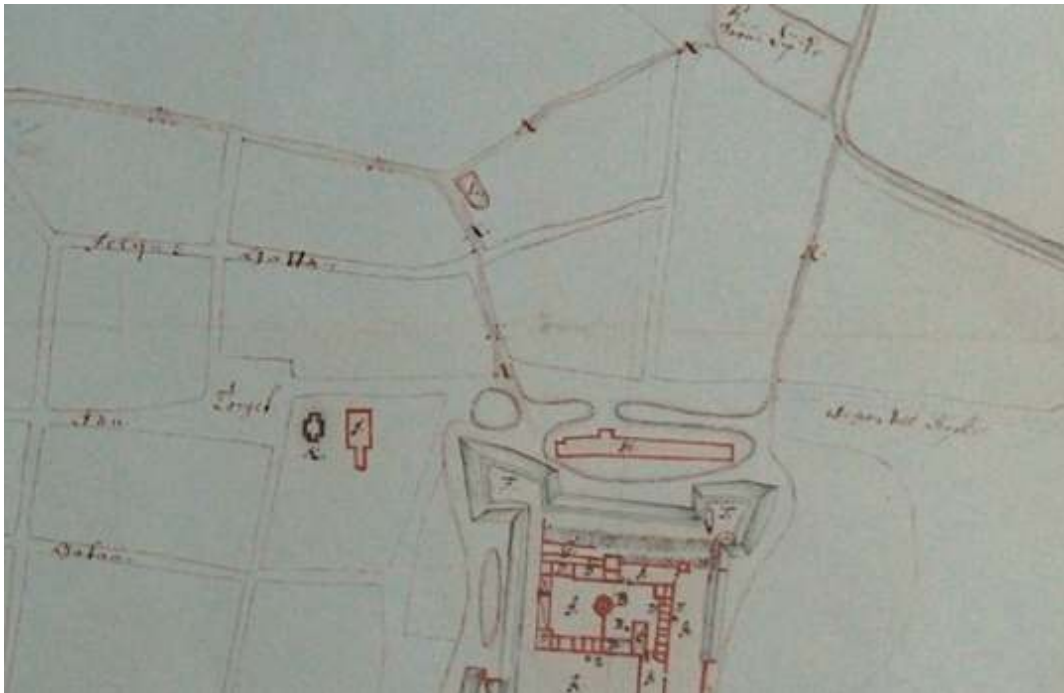
Sellel, keskaegset Paidet kujutaval vasegravüüril (Georg Keller, **1610**, koopia saadetud Antiquariates Gebr. Haas oHG –st) ei ole proportsioonid täpsed, kuid joonisel on võimalik eristada kindlust, kirikut, keskväljakut ja põhitänavate jooni. Punasega on tähistatud umbkaudselt praeguse Tallinna tänava alguse joont.

Keskajal sai linnamüüri piiratud Paidest Tallinna teele läbi kahe linnavärava. Läänevärv (asus praegusel Pärnu 12 ja 8A vahel) viis vanale Tallinna maanteele Väätsa, Piiumetsa, Kuimetsa, Kose kaudu. Seda teed kasutati ilmselt veel Jüriöö ülestõusu ajal (1343). Üsna varakult, ilmselt ajal, kui hansalinnad Tallinn ja Tartu soovisid saada paremat ühendusteed, hakati aga rajama ka uut maanteed üle Mäo. Sellele maanteele viis Paidest välja idavärv. Tee võis kulgeda kas Mäo või Mündi suunas. Praegust Tallinna tänavat seepärast keskaegses Paides ei olnud. Tallinna tänava algus kuni praeguse Tallinna 5-ni jäi ilmselt linnamüüri piiridesse.

Linnamüür kulges umbes praeguse Kitsa tänava joonelt, mis tähendab, et see ületas praeguse Tallinna 9 ja 11 krundi. See ala jäi tõenäoliselt seega linnamüüri või linnavalli alla. Ülejäänud osa praegusest Tallinna tänavast asus keskajal ja uusaja alguses eelkindlustuste alla.

Kui Paide linn Liivi sõjas (1558-1581) ja sellele järgnenud Rootsi-Poola sõjas (1602-1608) oli korduvalt täielikult maha põletatud, siis asuti uut hoonestust rajama vanade tänavate äärde ja suure tõenäosusega vanade kruntide kohale.

Järgmine linnaplaan pärineb **1683**. aastast (Waxelberg, koopia hangitud Kalle Krooni poolt Rootsi Riigiarhiivist):

Kaardilt on näha tänavavõrgustikku, mis vastab üsna täpselt praegusele vanalinna tänavavõrgustikule. Hoonetest on kaardile märgitud ainult üksikud.

Vasakul asub turuplats (Turgel), asudes samal kohal, kus praegune keskväljak. Plats oli sel ajal praegusest poole väiksem, ulatudes praegusest raekojast kuni praeguse Vee tn jooneni. Ülejäänud osa praegusest platsist oli kirikuaia (sh surnuaed) all. Plaanil on vana kiriku asukoht tähistatud punasega (kirik hävitati aastal 1573), selle ees asub peale Rootsi-Poola sõda rajatud ajutine puukirik (umbes praeguse keskväljaku haljasala põhjaosas). Turuplatsi läbib Pikk tänav, ulatudes kuni praeguse Kitsa tänavani, mida kaardil markeerib tumedam tänavajoon. Tegu on vana linnavalli asukohaga, mida kaardi koostamise ajal kasutati ilmselt veekanalina, kuna tänav lääneotsas (üleval tähisega Y) asub veski (selle vastas asus keskajal linnamüüri loodebastion, praegune katlamaja). Seega praegune Tallinna 9 ja 11 krunt jäi kunagise veekanaliga ja vallikraavi kohale. Kaardilt on näha, et edasine osa Tallinna tänavast on endiselt välja ehitamata, asudes ikka veel eelkindlustuse rajatiste all (pikk punane hoone (st kivist) oli selleaegne hobusetall).

Järgmisel, **1698.** aasta kaardil (pärit raamatust “Paide”) on kujutatud sama linnaplaani, kuid seekord juba kruntidena:

Kaardilt on näha, et Tallinna 5, 9 ja 11 alla jääv ala on veel kruntimata, asudes endiselt vallikraavi ja selle rajatiste (võimalik, et samuti tammi- või veskilaadse ehitise) all.

Vallikraavist lõuna poole jääv ala, nn saksa alevik, asub keskaegse linna piirides ja tänavatel. Vanast linnamüürist põhja poole jääv ala on nüüd tuntud nn rootsi alevikuna, kus asuvad kindluse garnisoni eluasemed, samuti praeguse Laia tänava ääres pastoraat (praegune Lai 1) ja kõrts (praegune Lai 5, hiljutine kinohoone) kohal.

Uuest taastatud linna hävitasid Põhjasõja ajal (1703) täielikult Vene väed.

Järgmine linnaplaan pärineb aastast 1784 (mõnede märkmete järgi ka 1748), mille koostamisel on kasutatud 1739. a aluskaarti (koostanud Dobermann, Ajalooarhiiv, 854-4-115).

Kaardile on märgitud esimesed peale Põhjasõja rajatud ehitised. On alustatud ka Tallinna tänava hoonestamist, kuid Tallinna 5, 9 ja 11 krundil ei asu endiselt hooneid.

Keskväljak on veel endistes, väiksemates piirides, märgitud on vana kiriku asukoht, kuid ilmselt ei ole veel märgitud uue kiriku ehitamist (alustati ehitamisega 1767)

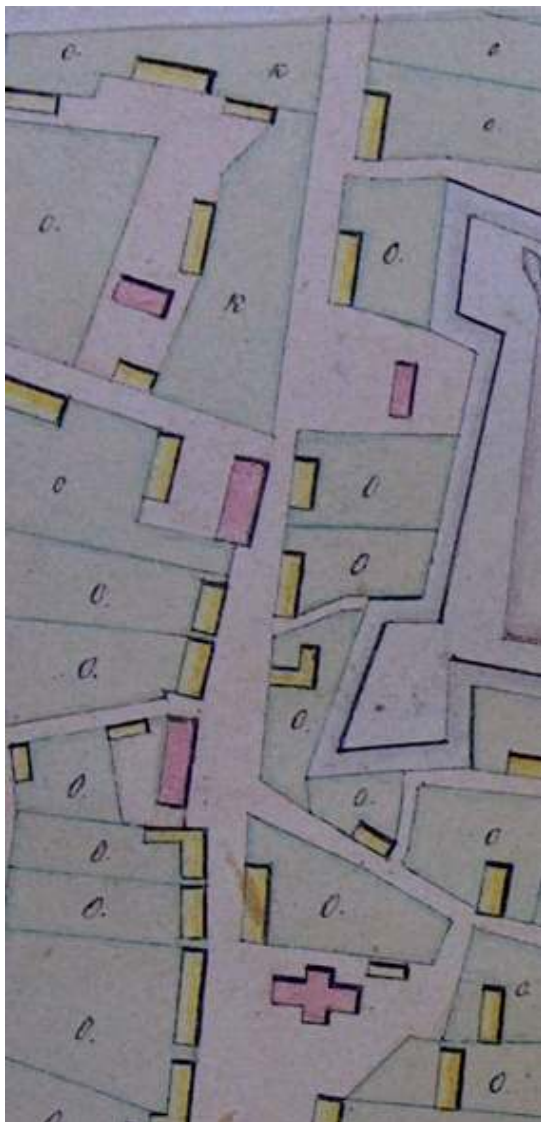
1786. aastal koostatud kaart (Ajalooarhiiv) kujutab juba veidi tihedamat hoonestust. Kaart kujutab aega, kui keisrinna Katariina II andis Paidele maakonnalinna õigused (1783) ja taastati linna omavalitsus (1784). Siiski on veel linnapiirid kinnitamata.

Siin on ilmselt ka täpsemalt kujutatud Tallinna tänava pikendust peale Kitsast tänavat. On näha, et selles osas ei ole siiski veel rajatud niivõrd tänav, kui puhastatud ala või rada. Ilmselt on osa tänava äärsest alast veel eelkindlustuse rajatiste jäänuste all.

Kaardile on märgitud nüüd ka uus kirik (valmis 1786). Kuna aastal 1773 keelati matmine kiriku juurde ning rajati Reopalu kalmistu, on endise kiriku platsi võrra suurenenud turuplats.

Sellel kaardil on esmakordselt märgitud praeguse Tallinna 5, 9 ja 11 kohal asunud krunt. Selle kõige vanemaks numbriks on seega 13. Kaardile lisatud nimistu järgi kuulub krunt nr 13 sel ajal mütsimeister Oehlertile. Krundil on märgitud ka üks hoone.

13 Mütsimeister Oehlert, bürgerlicher Fleischer

Täpsemat teavet annab 1790. aastal koostatud kaart (Ajalooarhiiv).

Paide linna piir määrati kindlaks 1789. aastal, sellega eraldati maakonnalinn õigused saanud Paide lõplikult Mäo mõisast. Linnapiiride kindlaksmääramise käigus ongi koostatud see kaart.

Nagu näha, hoonestus on sellel kaardil märksa tihedam, kui 1786. aasta kaardil, mistõttu võib arvata, et eelmine kaart kujutab siiski mõnd varasema perioodi hoonestust (v.a. kirik). Punasega on kaardil märgitud kivihooned, kollasega puithooned.

Keskväljak on oma praegustest mõõtmetes, Tallinna tänav on selgelt välja kujunenud. Praegused Tallinna 5, 9 ja 11 asuvad ühel krundil, millel asub üks L-kujuline puithoone. Maja asus praeguse Tallinna 5 ja 9 vahel.

See vana hoone ei ole praeguseks säilinud. Ent vastses kreisilinnas oli tegemist tähtsa majaga.

1796. aastal asutati Paide esimene selts, mida nimetati Paide Kodanikkude Klubiks (Bürgerliche Einigkeit, hiljem rahvasuus Bürgermusse). Tegu oli pigem seltskonnaüritusi korraldava klubiga, mis koosnes kuni tegevuse lõpetamiseni EV iseseisvuse lõppemisel sakslastest.

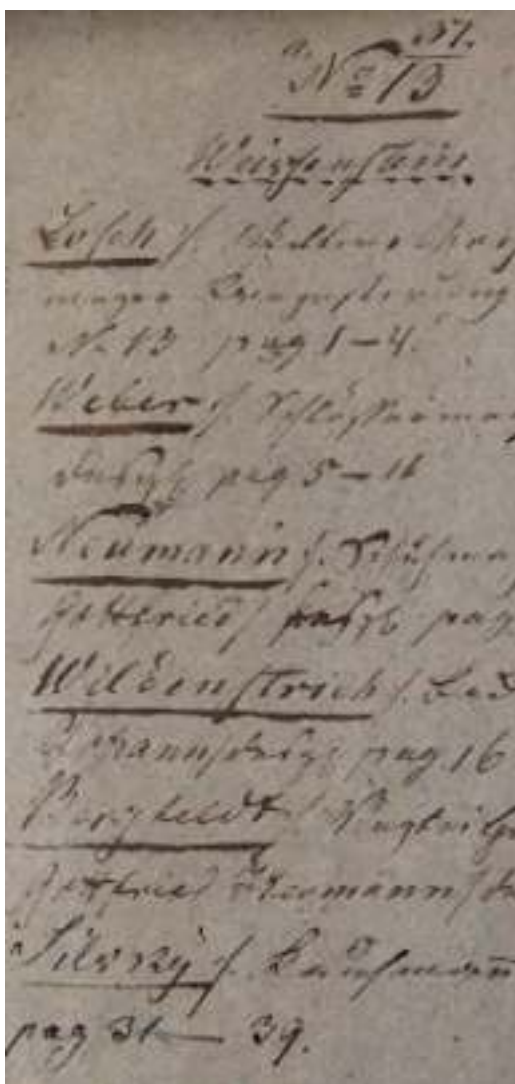
Sellest ja teistest Paide seltsidest on teinud oma 1935. aastal ilmunud raamatus "Paide seltskondliku elu arenemisteel" hea ülevaate V. Krabi. Muuhulgas on ta maininud, et aastal 1810 asus klubi pottsepp Johann Löschi majas, mille asukohaks nimetab ta Tallinna 11. Selles majas asus klubi u 1850-te aastateni. Ei ole teada, kas Löschi maja oli just klubi esimeseks asukohaks. Kuna üürileping on pärit just 1810. aastast, seega sõlmitud 14 aastat peale seltsi asutamist, siis võiks arvata, et Löschi majja koliti alles siis ja et varem oldi mõnes teises majas. Ei ole ju tõenäoline, et klubi nii kaua ilma oma ruumideta tegutses. Samas on teada, et Lösch omandas selle krundi just klubi asutamise ajal, aastal 1796, nii et tema majas võidi asuda juba klubi asutamisel. Igatahes on esimese Paide klubi esimeseks teadaolevaks asukohaks pottsepp Löschi maja Tallinna tänaval. Klubi viimaseks asukohaks on teatavasti alates 1867. aastast Rüütli 2.

V. Krabi poolt viidatud Tallinna 11, kui Kodanike Klubi esimene maja, oli nii täpne viide, nagu sel ajal olla sai.

Sel ajal oli majade numeratsioon veidi teine. Maja nr 11 ei olnud sama, mis praegune (nn noortemaja) vaid selle ja praeguse Tallinna 5 vahel Paide kaupmees Johanson poolt 1920-tel ehitatud kõrge puumaja, mis asus üsna kunagise Löschile kuulunud, vana maja asukohal.

See ilus maja lammutati kahjuks 1960-tel aastatel. Praegu asub selle maja kohal parkla.

Et Kodanike Klubi ja Löschile kuuluv maja asusid just sellel krundil, mis 1786. a kaardil kannab numbrit 13, on selgelt näha Ajalooarhiivis asuvast toimikust Tallinna tänava ääres asuva krundi 13/37 kohta (13 varasem, 37 hilisem number).

Toimikus olevat materjalid kattuvad nende andmetega, mis on avaldatud 1902. a Paide Teatajas (Järvamaa Muuseumis), kus on üles märgitud Tallinna tänava idaküljel asuva krunt nr 37 andmed.

Neid kaht allikat kõrvutates võib krundi omanikud reastada järgmiselt:

1754 mütsivalmistaja Joh. Friedr. **Öhlert**,
 seejärel (aasta pole teada) vennad **Öhmannid**,
 1796 pottsepp Johann Christoph **Lösch**,
 1824 **Weber**,
 1837 kingsepp **Neumann**,
 1841 kohtuvanem B. **Bergfeldt**,
 seejärel (aasta pole teada) kaupmees,
 kohtufoogt ja linnaepea **Silsky**

1871. a kaart (Rahvusraamatukogust)

Väga täpne on 1848. aastal J. H. Schmidti koostatud Paide linna plaan (Ajalooarhiiv 2072-2-44), millelt on näha, et praeguse Tallinna 5, 9 ja 11 kohal asus endiselt krunt nr 13. Krundil asub ka veel vana L-kujuline hoone, kuid selle Tallinna tänava poolne osa on punane, st kivist. Ei ole teada, kas see ehitati kohe alguses kivist ja jäi 1790. a kaardile kivihoonena ehk punase värviga tähistamata, või on tegu millalgi 1790-1848 ajavahemikul rajatud juurdeehitisega.

Peahoone kõrval on ka üks kitsas juurdeehitis, mis ilmselt ei ole aga praegune Tallinna 11 (noortemaja) vaid sellele eelnenud hoone.

Sel ajal kuulus krunt nr 13 kas Bergfeldtile või Silskyle.

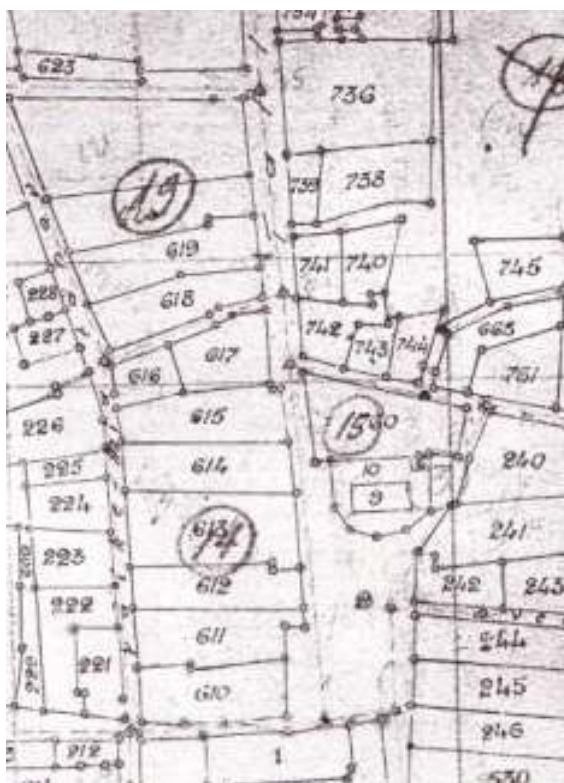
See vana hoone on kadunud aga 1871. a kaardilt.

On ka teada, et Kodanike Klubi kolis 1850-tel uurde majja, Vee tänavale. Ei ole teada, mis juhtus, kuid igatahes millalgi 1848-1871 see vana hoone hävis. Võibolla on hoone hävimine seotud kiriku põlenguga aastal 1845 (taastati 1848). Koos kirikuga põles ka selle kõrval asunud puumaja, mis kaardil asub krundil 15. Uus maja krundil nr 15 ehitati üles samal ajal kui taastati kirik (1848). See võib tähendada, et kaardil on kujutatud 1845. aastale eelnenuid andmeid. Kas aga kiriku põleng ulatus nii kaugele kui krundile 13 ja vana Kodanike Klubi majani, ei ole teada.

Kiriku taastamise ajal, umbes sel ajal, 1850-tel tehti Mühlenhauseni projektide järgi Paide mitmetele majadele sammasportikused (nt kaubahoov Pikk 1 – praegune majatarvete kauplus). Ilmselt millalgi sel ajal ehitati selline sammasportikus ka Tallinna 13 hoonele, mis asub praegu endise Kodanike Klubi esimese hoone läheduses ühe ehedamal kujul säilinud kreislinna hoonena.

Krundil praegu asuvad hooned on ehitatud seega millalgi peale 1848. aastat.

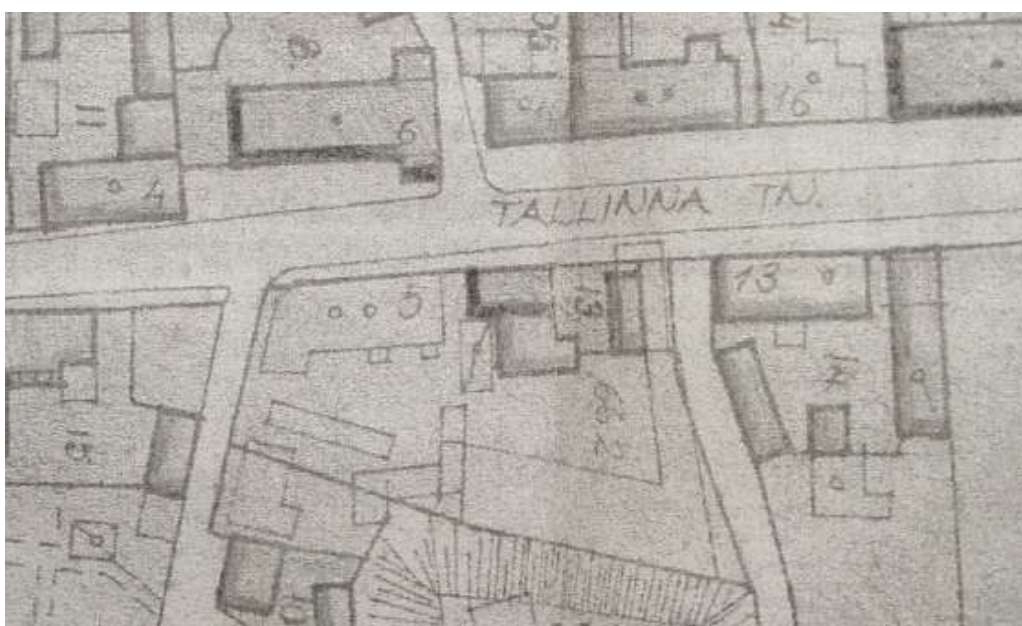
On teada, et Tallinna 9 asuv punasest tellisest laohoone on ehitatud 1907. aastal kaupmees Johanson poolt ja algselt kasutati seda mh linaloana.

See krundiplaan aastast 1931 (Järvamaa Muuseum) näitab, et krunt nr 13/37 oli nüüd jagatud kolmeks. Krunt nr 742 peal asub praegune Tallinna 5, nr 741 peal Tallinna 11 ja 740 peal Tallinna 9. Endisel krunt nr 13-l asusid 1930-tel (kaart erakogust) praegune Tallinna 11 (noortemaja) ja 9 (punasest tellisest laohoone) aga ka praeguseks lammutatud kahekordne puumaja (vt eespoolt)

Endise Kodanike Klubi maja täpset asukohta aitab täpselt määratleda 1971. a kaart. Sellel on aluskaardina kasutatud 1848. a kaarti, millele on kantud peale hooned 1971. a seisuga.

Kaardilt on näha, et vana maja asus praeguse Tallinna 5 ja 11 vahel, kusjuures praegune 11 ei ole vana maja endine kõrvalhoone vaid hilisem ehitis.

Vana maja asus täpselt praeguse kõnnitee joonel. On tõenäoline, et selle vundament ja võibolla koguni keldrimüürid on pinnases siiani leitavad.

Tallinna 5, 9 ja 11 hooned asuvad seega krundil, kus on asunud omal ajal üks Paide tähtsamaid maju. Paidele maakonnalinna õiguste andmine 1783. aastal oli tähtis sündmus, samuti nagu ka sellele järgnenud, 1796. aastal rajatud esimene Paide selts – Kodanike Klubi, mis käis pool sajandit koos just sellel krundil asunud majas. Kahjuks ei ole hoone tänaseni säilinud, kuid tegemist on ühe vähestest siiani Paide linna omandis säilinud krundiga. 1980-te aastate Restaureerimisvalitsuse töös on sellel asuvat punasest tellisest kivihoonet (Tallinna 9) soovitatud kasutusele võtta linnamuuseumina. Praegu on Paide linnavalitsusele tehtud ettepanek rajada sellesse hoonesse nn käsitöökeskus (SRIK) ning kõrvalkrundil asuvasse hoonesse (Tallinna 13) linnakodaniku muuseum.

10. juuli 2006

Rainer Eidemiller

Ühendus Weissenstein

www.weissenstein.ee

tel +3725087217

e-mail: rainer@weissenstein.ee